

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 2

Засновано у 2015 році

Рівне – 2015

УДК 37 : 005.591.6

I - 66

ББК 74.200

Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 2 / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – 304 с.

До збірника увійшли наукові праці, здійснені у галузі теорії і методики виховання. Статті спрямовані на багатоаспектне висвітлення основних напрямів, сучасних підходів до змісту, форм і технологій виховного процесу, починаючи від дошкільця і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Гринькова Надія Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, Академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України;

Бех І. Д., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України;

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, Вчений секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Коберник О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання, директор Інституту природничо-математичної та технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Лобода С. М., доктор педагогічних наук, професор, доктор габлітований, професор звичайний Вищої школи інформатики і прикладних наук (м. Лодзь, Республіка Польща).

Члени редколегії:

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Вербець В. В., доктор педагогічних наук, професор, декан художньо-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету;

Войтович І. С., доктор педагогічних наук, професор кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних засобів навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Лісова С. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Литвиненко С. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Карпенчук С. Г., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Т. І., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної), проректор з наукової роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Херсонського державного університету;

Шугасва Л.М., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Яшук І. П., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Бісовецька Л. А. кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання РДГУ;

Дупак Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання РДГУ.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Упорядники: проф. **Петренко О.Б.**, доц. **Ціпан Т.С.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Пустовіт Г.П.** - доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №14 від 29 жовтня 2015 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

ЗМІСТ

Антонець М. Я. Педагогічна симфонія любові до дитини у творчій спадщині Василя Сухомлинського	6
Коберник О. М. Еволюція мети виховання в незалежній Україні	15
Павелків Р. В. Психологічні особливості прояву та розвитку самостійності в учнів молодшого шкільного віку	27
Пустовіт Г. П. Інтерактивні методи навчання і виховання у позашкільному навчальному закладі	35
Шугасва Л. М. Релігія в школі: роздуми релігієзнавця	48
Петренко О. Б. Трансформація системи освіти й виховання: модернізація, реформування, інновація чи історико-педагогічна реконструкція.....	54
Карпенчук С.Г. Педагогічні ідеї А.С. Макаренка: гуманістичні контексти	63
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Супервізія як інноваційна технологія підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності.....	74
Лісова С. В. Синергетичний підхід як інноваційна методологічна орієнтація в педагогіці	83
Пироженко Л. В. Диференціація змісту шкільної освіти у 60- 80-х рр. ХХ ст	92
Потапчук Т. В. Перцептивний етап формування національно-культурної ідентичності студентів	99
Антонець Н. Б. Загальноосвітня школа-інтернат як складова системи народної освіти України (друга половина 1950-х рр.).....	111
Бісовецька Л. А. Роль засобів масової комунікації у формуванні особистості учня	127
Бричок С.Б. Психолого-педагогічна діагностика як провідний компонент діяльності вчителя	134
Гавриш І. І. Програмно-методичне забезпечення процесу виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності	142
Генсіцька-Антонюк Н. О. Особливості гендерного аналізу шкільних підручників з математики	149
Гринькова Н. М. Формування моральних якостей молодших школярів як важлива передумова становлення громадянина	157
Дупак Н. В. Інноваційні процеси та основні тенденції розвитку системи післядипломної освіти вчителів у Великій Британії	164
Жданович Ю. М. Виховання патріотизму підлітків шляхом залучення до добровільної діяльності на підтримку воїнів АТО.....	172

Кособуцька Г. П. Феномен творчого потенціалу як базова складова розвитку особистості педагога	180
Міхно О. П. Внесок Миколи Грунського у розроблення методики складання педагогічної характеристики (за матеріалами книги «Лекції з педагогіки», 1914).....	191
Нечипорук Л. І. Ноосферна освіта як механізм формування моральної культури особистості	198
Сергєєва Н. В. Підготовка соціальних педагогів до діагностики ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків	205
Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: зарубіжний досвід	212
Сорочинська Т. А. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної діяльності в педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.)	221
Стельмашук Ж. Г. Роль газети “Радянська освіта” в організації виховання дисциплінованості (1944-1954 рр.).....	229
Трохимчук І. М. Методичні аспекти формування екологічної вихованості.....	237
Tsipan T. S. Theoretical and methodological bases of pedagogical analysis of activity of children's public associations.....	245
Доробки молодих науковців	
Баліка Л.М. Читацький інтерес як педагогічний феномен: історико-педагогічна рефлексія	254
Дем’янюк І. В. Внесок Т. Д. Дем’янюк у розвиток теорії і практики виховання в Україні	263
Пташук О. А. Формування естетичної культури молодших школярів у позакласній та позаурочній роботі	269
Савельєв М. Г. Професійна підготовка майбутніх вчителів технологій: аналіз вікових особливостей розвитку	274
Федорук О. М. Електронний документообіг як ефективна умова організації роботи викладача та студента у ВНЗ	282
Шелюк Г. В. Естетичне виховання у школах духовного відомства (за публікаціями журналу «церковно-приходская школа»).....	287
Шпичак І. П. Проблема психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку (на основі щоденникових спостережень В.Ф. Шмідт).....	296
Відомості про авторів	303

6. Jakymjuk Ju. Formuvannja efektyvnogho skhovyshha informaciji u vyshhomu navchalnomu zakladi – vazhlyva skladova elektronnogho dokumentoobighu [Forming effective storage media in higher educational establishment - an important component of electronic document] / Ju. Jakymjuk // Visn. Kn. palaty. – 2011. – № 1. – S. 21-24. (in Ukrainian)

Анотація. В статті представлена характеристика електронного документооборота як ефективної складової організації навчального процесу. Складена організація роботи викладача та студента є неотъемлемим знаком успішного існування вишу. Проблема забезпечення ефективної організації документооборота в інформаційних системах освіти є важливою практичною задачею модернізації освіти в Україні.

Проблемою організації ефективного документооборота в університеті є застарілі методи роботи з документами, які необхідно змінювати на більш сучасні, використовуючи інноваційні технології.

Ключові слова: вище навчальне закладання, електронний документообіг, освіта, ефективна організація роботи, документи.

Summary. The article deals with the description of electronic circulation of documents as an effective condition of the educational process. Well coordinated teacher's and students' work is defined as an essential feature of successful existence of higher educational school. The problem of providing of effective organization of circulation of documents in information systems in the sphere of education, as a technological components of educational schools and institutions of management of education is an important practical task of modernization of education in Ukraine.

The problem in organization of effective circulation of documents in higher educational schools is outdated methods in the work with documents which are to be changed into more modern, using the latest technology.

Key words: higher educational school, electronic document management, education, effective management of work, documents.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2015

Г. В. Шелюк

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ШКОЛАХ ДУХОВНОГО ВІДОМСТВА (ЗА ПУБЛІКАЦІЯМИ ЖУРНАЛУ «ЦЕРКОВНО-ПРИХОДСКАЯ ШКОЛА»)

Анотація. У статті, виходячи з головної мети церковнопарафіяльних шкіл – навчання грамоті, вчення книжного письма, церковного співу, читання, виховання учнів у страху Божому зі всіляким духовним покаранням, берегти і виховувати учнів у чистоті і оберігати від

різного розтління, – визначено особливості духовного, морально-естетичного виховання учнів шкіл духовного відомства. На основі аналізу публікацій з'ясовано роль журналу «Церковно-приходская школа» в організації естетичного виховання, зокрема рекомендації щодо проведення уроків церковного співу, креслення, малювання. З'ясовано, що журнал «Церковно-приходская школа» до певної міри компенсував нестачу навчальної і методичної літератури учителям шкіл духовного відомства.

Ключові слова: естетичне виховання, школи духовного відомства, церковнопарафіальна школа, журнал «Церковно-приходская школа».

Постановка проблеми. Кризові явища, у яких сьогодні розвивається українська держава, соціальні, економічні і культурні виклики і загрози детермінують пошук нової стратегії розвитку системи освіти, зумовлюють суттєві зміни її пріоритетів і цінностей у напрямі поєднання традицій, досвіду та новацій. Особливо гостро відчувається потреба в підвищенні ролі гуманітарної освіти, її спрямуванні на самореалізацію і розкриття духовного потенціалу людини. Для успішного вирішення творчих завдань нагально необхідним є використання творчих здобутків освітніх закладів минулого, врахування кращих традицій національної педагогіки. Шкільна освіта нині потребує нових методик, концепцій, форм навчання, створення яких, у свою чергу, вимагає ґрунтовного аналізу та переосмислення методичної спадщини, тому що саме історичний досвід формування шкільної освіти – це значний арсенал корисних педагогічних ідей, педагогічних новацій. Із метою ефективної організації навчально-виховного процесу у різних типах сучасних навчальних закладів вважаємо доцільним звернутись до досвіду використання новацій у освітньо-виховному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема організації естетичного виховання у школах духовного відомства та відображення цього процесу на шпальтах журналу «Церковно-приходская школа» (1887–1906).

Аналіз останніх досліджень з проблеми свідчить, що сьогодні зростає інтерес до вивчення функціонування духовних шкіл у минулому України, адже вони вписали помітну сторінку в історію освіти та виховання. Так, суттєвий внесок у дослідження навчально-виховного процесу духовних шкіл зробили Н. Бовсунівська (розвиток шкільної музичної освіти) [1], С. Бричок (організація навчально-виховного процесу в церковнопарафіальних школах Волині) [2], Т. Джаман (розвиток системи навчання грамоти) [3], Л. Єршова (вивчення окремих предметів в церковних школах Волині) [4], В. Омельчук (освітні традиції духовних навчальних закладів) [9], І. Петренко (навчально-виховний процес церковнопарафіальних шкіл Лівобережжя) [10]. Вони розширили і поглибили інтерес до діяльності духовних шкіл, актуалізували їх досвід організації навчально-виховного процесу. Однак важливі аспекти організації естетичного виховання у школах духовного відомства залишаються недостатньо розкритими, зокрема, не вивчено відображення цього процесу на шпальтах журналу «Церковно-приходская школа» (1887–1906).

Тому саме аналіз організації естетичного виховання у школах духовного відомства та відображення цього процесу на шпальтах журналу «Церковно-приходская школа» (1887-1906) є предметом дослідження у нашій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Духовні школи, зокрема церковнопарафіяльні школи були найбільш поширеними навчальними закладами на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Їхня діяльність відіграла велику роль, насамперед, у ліквідації масової неграмотності населення, розповсюдженні елементарної освіти, в справі піднесення духовності народу.

Відомий історик педагогіки П. Каптерев вважав церковнопарафіяльну школу «простою зброєю церкви, підготовчим віросповідальним закладом», мета і завдання якої суто місіонерські, переконуючи: «Пастир церкви є природнім керівником виховання і всієї освіти дітей; світ віри, дух церковності повинен пронизувати і об'єднувати всі дії вчителя, спрямовані на розкриття в дитині морально-свідомої особистості. Тому вчитель повинен сам стояти у справі виховання під керівництвом і наглядом священника, як брат його і співробітник» [5, с. 372].

С. Рачинський концентрував увагу на значенні церковних обрядів (спів, свята) у формуванні духовності дитини. Він сприймав церковність як релігійно-моральний і естетичний засіб виховання, що впливає на душу і почуття дитини одночасно. У свою чергу, вихователь, вважав С. Рачинський, повинен знати про вродженість у дитини прагнення до Божества, про вродженість моральності й створювати такі умови, які б не протидіяли, а сприяли розвитку духовності. На думку педагога, ні сім'я, ні школа без допомоги релігії, церкви не зможе розв'язати основні завдання виховання. С. Рачинський вважав, що церковнопарафіяльна школа, в першу чергу, виховним закладом: «Школа захватывает всю жизнь ребенка и становится великой силой, налагающей на него неизгладимую печать» [13, с. 42].

Св. Синодом було чітко визначено головну мету церковнопарафіяльних шкіл, яка полягала в «утвердженні в народі православного учення веры и нравственности христианской и сообщать начальные полезные знания» [11, с. 9].

Відповідно до мети навчальний процес церковнопарафіяльних шкіл регламентувався документами Міністерства освіти і Св. Синоду: статутами, положеннями, указами, програмами. Організація навчального процесу в церковнопарафіяльних школах, на відміну від інших типів початкових шкіл царської Росії, здійснювалась за єдиними правилами і програмою, виданими відомим педагогом Д. Тихомировим. В «Правилах и программах для церковно-приходских школ и школ грамоты» у 1883 р. Д. Тихомиров врахував специфіку навчально-виховного процесу церковнопарафіяльних шкіл, його зміст та форми. Програма визначала напрями діяльності вчителів церковнопарафіяльних шкіл, регламентувала тижневе навантаження, визначала перелік обов'язкових предметів, що вважаємо досить позитивним в діяльності церковнопарафіяльних шкіл [14].

«Правилами» передбачалось вивчення Закону Божого, церковного співу, читання, письма, початкових відомостей з арифметики, а в двокласних, крім того, давались відомості з історії церкви і вітчизни, географії та природознавства, креслення і малювання [11].

Найбільше уваги в церковнопарафіяльних школах приділялось викладанню таких предметів, як Закон Божий, церковнослов'янська грамота і церковний спів (на предмети релігійного змісту відводилось майже 48%) [2].

Естетичне виховання у навчально-виховній діяльності церковнопарафіяльних шкіл окремо в програмі не виокремлювалось. Хоча на практиці воно здійснювалось на уроках церковного співу, малювання і креслення.

У церковнопарафіяльних школах церковний спів вважався особливо важливим предметом. На нього відводилося по 2 год. у кожному класі на кожний рік навчання. В окремих школах, де вчитель мав відповідну підготовку, на церковний спів виділяли по 4 год. на тиждень. При цьому вчитель повинен був добре володіти методикою викладання, тому що вважалось: «для начальной школы своя методика необходима уже потому, что в ней пение является не искусством, а вводится, как предмет воспитательный, которому должны обучаться не избранные только или желающие, а все, как более, так и менее способные ученики» [6, с. 68]. Причому до методів викладання церковного співу висувались середні вимоги, щоб він став «целесообразен и общедоступен для детей сельского населения, относительно весьма мало культурных в музыкальном отношении» [там само]. Учителі, які викладали спів, навчали дітей співати не тільки молитви й тропарі, а й пісні церковні на вісім голосів. Із цією метою при школах організовувалися церковні хори, з якими вчитель був зобов'язаний працювати щодня по півгодини. У перший рік навчання з дітьми проводились підготовчі голосові вправи, спів з голосу, в унісон. Дітей вчили співати найпростіші церковні пісні. Другий рік навчання присвячувався співу літургії. Діти вивчали мажорну гаму, вчилися співати по нотах вивчені пісні. Під час третього року навчання діти вивчали мажорну гаму, вчили співати всенощну, молебні, панахиду. По можливості вчителі співали з дітьми народні і патріотичні пісні. Учнівський хор співав у церкві в святкові дні.

В церковнопарафіяльній школі переважало навчання співу спочатку на слух, а потім аналітично, порівнюючи і письмово, з поясненням нот та інших теоретичних правил рівно настільки, наскільки це було потрібно для співу.

Оскільки викладання церковного співу забезпечувалось підручниками не найкращим чином (доступними для вчителя були підручники А. Карасева «Уроки пения», Д. Соловйова «Краткое руководство к первоначальному изучению церковного пения по квадратной ноте», С. Чернецького «Шкільні співи для виховання дітей»), причому підручники були догматичні, давали вчителям короткі інструкції з приводу використання того чи іншого методу викладання, журнал «Церковно-приходская школа» до певної міри компенсував нестачу навчально-методичної літератури.

Так, у журналі «Церковно-приходская школа» за вересень-листопад 1891 р. були надруковані методичні замітки до програми з церковного співу, в яких, враховуючи потреби школи і можливості вчителя, розглядались питання методики: загальноосвітнє значення співу, нормальний курс співу, його доцільність і доступність, знання, які повинні бути у вчителя, огляд методів викладання співу відповідно до програми [6; 7].

Щодо методів викладання церковного співу, то слід відмітити, насамперед, оригінальну методику перевірки голосу і слуху учнів – не для визначення здібних і нездібних, а для того, щоб «отделить низкие голоса от высоких ... и чтобы определить общую музыкальность класса, от которой будет зависеть продолжительность и вид приготовительных голосовых упражнений, упоминаемых в программе» [7, с.203].

Новацією для того часу вважаємо запровадження принципу нотно-лінійного письма на спеціально виготовленій дошці з чорної шорсткуватої американської клейонки, яка може служити три роки, є дешевою, переносною, швидко скручується і при цьому зберігає написане [7, с. 208].

Технологія ознайомлення дітей із різноступеневим співом, багатоголоссям, нотами, гамою, першою октавою, інтервалами описана на прикладі співу фраз «Амінь», «Господи помилуй», «Алілуя», молитов «Богородице, діво, радуйся», «Слава тобі, Господи», «Символ віри» [7].

Необхідно зазначити, що у досліджуваній період організації хору була обов'язкова для кожної церковнопарафіяльної школи. Як правило, вчитель не обмежувався годинами навчального плану, а працював із хором і в позаурочний час. У недільні та святкові дні діти, які навчались в школі, мали бути на службі в церкві. Діти часто співали під час вечірньої служби, брали участь у церковних процесіях. Найкращі учні (хлопчики) допускалися у вівтар, допомагали виносити кадило, свічки, деяким доручали читати «Апостол». Шкільні хори співали в святкові дні в церкві, на різних сільських урочистих подіях. За публікаціями в журналі «Церковно-приходская школа» можемо відстежити, що, наприклад, шкільний хор села Болотівці 9 травня 1890 р. виступав у м. Острозі з нагоди батальйонного свята. Хор співав молебень. Співаки з'явилися там у свитках, з торбинами через плече, у яких лежали ноти. Хором керував випускник цієї ж школи [8].

Діяльність хорів сприяла формуванню у дітей естетичного смаку і музичної культури. І. Петренко наводить вислів спостерігача церковнопарафіяльних шкіл Полтавської єпархії: «Коли в школі співають учні, то вона життєва і цікава, і навпаки, «школа без співів – це школа німа». Наш народ дуже любить спів і сам бере участь у ньому на великі свята. А скільки справжньої радості відчуває народ при співах школярів у церкві» [10]. За наявності підготовлених учителів учні церковнопарафіяльних шкіл іноді виконували твори класиків української та світової музики: Д. Бортнянського, М. Леонтовича, М. Лисенка. Єпархіальні училищні ради стежили за тим, щоб навчання церковного співу покращувалося та вдосконалювалося [7].

Стосовно креслення і малювання, то на ці предмети було відведено в другому класі – на першому і другому році навчання по одній годині на

тиждень (У двокласній церковнопарафіяльній школі учні, як правило, навчалися чотири роки в першому класі і два – в другому). Програма з креслення носила виключно формальний характер і обмежувалась кресленням окружностей, ліній, знаннями про площу і об'єм, поняттями циліндра, конусу і шару. Завершувалось навчання набуттям умінь з виміру прямих ліній на землі, поняттям про план місцевості, кресленням плану місцевості і викреслюванням у будь-якому масштабі найпростіших предметів.

Нова програма 1916 року закріпила вже сформований перелік знань, вмінь і практику застосування цих знань. Однак прогресивна громадськість вже публічно визнала цю практику як недостатню для повноцінного духовного виховання учнів, як таку, що не відповідала культурі свого часу, що знайшло відображення, насамперед, у ставленні до давніх пам'яток слов'янської історії.

У церковнопарафіяльних школах Волинської губернії, як свідчать публікації журналу «Церковно-приходская школа», заняття малювання давали змогу талановитим ученицям підготуватися до занять у школі іконопису при монастирі. При вивченні креслення на першому році навчання учні малювали географічні карти різних провінцій, копіювали карту Волинської губернії, що складалася з 6 аркушів, яку потім вчилися зменшувати в масштабі. На другому році учні виготовляли економічні карти регіону, складали плани місцевості. За відсутності методичних посібників з навчання креслення та малювання, публікації в журналі «Церковно-приходская школа» були дуже цінними і важливими, адже Св. Синод забезпечував журналом всі церковнопарафіяльні школи, тим самим створюючи посилену методичну бібліотеку вчителя.

Духовенство розуміло та шанувало величезний виховний потенціал християнської системи освіти і виховання для підростаючого покоління, використовуючи його у своїй роботі в школах. Церковні православні книги (Біблія, Євангеліє, Псалтир, Октоїх, Життя святих та інші), учнівські хори, музика, живопис, архітектура – все це було прямо пов'язане з функціонуванням духовних шкіл, виступало важливим засобом пробудження духовності дітей, їхнього морально-естетичного виховання, вдосконалення відносин з оточуючим світом на засадах християнських загальнолюдських цінностей.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, головною метою церковнопарафіяльних шкіл було навчання грамоті, вчення книжного письма, церковного співу, читання, виховання учнів у страху Божому зі всіляким духовним покаранням, берегти і виховувати учнів у чистоті і обережності від різного розтління.

А досягнення мети вважалося за можливе через духовне морально-естетичне виховання на художніх пам'ятках церковної історії, через творче прилучення до мистецтва через спів, малювання тощо. Важливу роль у цьому процесі відіграв журнал «Церковно-приходская школа», який сприяв формуванню педагогічної майстерності вчителів церковнопарафіяльних шкіл, був своєрідним навчально-методичним посібником, трибуною обміну досвідом творчих вчителів. Перспективними

вважаємо дослідження рубрики «Из заметок сельского учителя» журналу «Церковно-приходская школа», у якій друкувались матеріали про важке матеріальне становище вчителів, про убогість матеріальної бази церковнопарафіяльних шкіл, про проблеми і недоліки в організації навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел:

1. Бовсунівська Н. М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX - початок XX ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. М. Бовсунівська; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2004. – 19 с.
2. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. Б. Бричок; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – 19 с.
3. Джаман Т. В. Розвиток народної освіти на Волині (XVIII–XIX ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. В. Джаман; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 1999. – 20 с.
4. Єршова Л. М. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. М. Єршова; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2002. – 20 с.
5. Каптерев П. Ф. История русской педагогики / П. Ф. Каптерев. – Пг. : Тип. В. Безобразова и К., 1915. – 746 с.
6. Методические заметки к программе по церковному пению для одноклассных церковно-приходских школ // Церковно-приходская школа. – 1891. – Сентябрь. – С. 67–96.
7. Методические заметки к программе по церковному пению для одноклассных церковно-приходских школ // Церковно-приходская школа. – 1891. – Ноябрь. – С. 202–219.
8. Необычный певческий хор в сельской церкви// Церковно-приходская школа. – 1891. – Май. – С. 148. // РОДА. – Фонд періодики. – Инв. № 485.
9. Омельчук В. В. Духовно-освітні традиції Волинського краю / В. В. Омельчук. – Дубно, 2000. – 108 с.
10. Петренко І. М. Навчально-виховний процес у сільських церковнопарафіяльних школах Лівобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст. / І. М. Петренко // Український селянин: Зб. наук. пр. / За ред. С. В. Кульчицького, А. Г. Морозова. – Черкаси, 2003. – Вип. 7. – С. 37–39.
11. Правила и программы для церковноприходских школ грамоты. – 2-е изд. – СПб, 1894. – 163 с.
12. Практические занятия и пробные уроки для готовящихся к учительству в начальных школах // Церковно-приходская школа. – 1895. – Октябрь. – С. 134–150.
13. Рачинский С. Заметки о сельских школах / С. Рачинский // Сельская школа: Сб. статей. – СПб., 1902. – С. 24–76.
14. Тихомиров Д. И. Сборник правил и программ для церковноприходских школ и школ грамоты / Д. И. Тихомиров. – СПб., 1893. – 274 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bovsuniv's'ka N. M. Rozvyvok shkil'noi muzychnoi osvity na Volyni (kinets XIX – pochatok XX stolittya) [The development of school musical education in Volyn' (the end of the XIX – the beginning of the XX century): Aftoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / N. M. Bovsuniv's'ka ; Zhytomyr. derzh. un-t im. Franka. – Zhytomyr, 2004. – 19 s. (in Ukrainian)
2. Brychok S.B. Tserkovnoparafiyal'ni shkoly v systemi pochantovoi osvity na Volyni (druha polovyna XIX – 20-I rroku XX stolittya) [Parish schools in the system of infant education in Volyn'(the second part of the XIX – 20's of the XX century): Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / S. B. Brychok; Zhytomyr.derzh. un-t im. I. Franka. – Zhytomyr, 2005. – 19 s. (in Ukrainian)
3. Dzhaman T. V. Rozvytok nrodnoi osvity na Volyni (XVIII-XIX stolittya) [Development of public education in Volyn' (XVIII–XIX century): Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / T. V. Dzaman ; Ternop. derzh. ped. Un-t im. V. Hnatyuka. – T., 1999. – 20 s. (in Ukrainian)
4. Yershova L. M. Rozvytok zhinichoi osvity na Volyni (kinets XVIII – pochqnok XX stolittya) [Development of woman's education in Volun' (the end of the XVIII – the beginning of the XX century): Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / L. M. Yershova ; In-t pedahohiky APN Ukrainy. – K., 2002. – 20 s. (in Ukrainian)
5. KLapterev P. F. Istoriya ruskoy pedagogiki [The history of Russian pedagogic] / P. F. Kapterev. – Pg. : Tip. V. Bezobrazova I K., 1915. – 746 s. (in Russian)
6. Metodicheskie zametki k programme po tserkovnomu peniu dlyz odnoklassnykh tserkovno-prikhodskikh shcol [Methodical notes to the program in church singing for one-class parish schools // Tserkovno-prikhodskaya shkola.–1891.– Sentyabr'.– S.67–96. (in Russian)
7. Metodicheskie zametki k programme po tserkovnomu peniu dlyz odnoklassnykh tserkovno-prikhodskikh shcol [Methodical notes to the program in church singing for one-class parish schools // Tserkovno-prikhodskaya shkola.–1891.– noiabr'.– S. 202–219.(in Russian)
8. Neobychny pevchesky khor v sel'skoy shkole [Unusual singing choir in a village school] / Tserkovno-prikhodskaya shkola. – 1891. – May – S.148. // RODA. – Fond periodiki. – Inv. # 485. (in Russian)
9. Omel'chuk V. V. Dukhovno-osvitni tradytsii Volyns'koho krau [Spiritual and educational traditions of Volyn' land / V. V. Omel'chuk. – Dubno, 2000. – 108 s. (in Ukrainian)
10. Petrenko I. M. Navchal'no-vykhovny protsess u sil's'khyh tserkovnoparafiyal'nykh shkolakh Livoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XIX – na pochantku XX st. [Educational process in village parish schools of Livoberezhnoi Ukraine in the end of XIX – at the beginning of the XX century] / I. M. Petrenko // Ukrain's'ky selyanyn: – Zb. nauk. pr. / Za red. S. V. Kul'chyts'koho, A. H. Morozova. – Cherkasy, 2003. – Vyp. 7. – S. 37–39. (in Ukrainian)
11. Pravila i programy dlia tserkovnoprikhodskikh shkil gramoty [Rules and programs for parish schools of reading and writing]. – 2-e izd. – SPb, 1894. – 163 s. (in Russian)

12. Prakticheskie zaniatia i probnye uroki dlya gotoviasheikhcia k uchitel'stvu v nachal'nykh shkolakh [Practical lessons and test lessons for those who prepared to teaching in infant schools // Tserkovno-prikhodskaia shkola. – 1895. – Oktiabr'. – S.134–150. (in Russian)
13. Rachynsky S. Zametki o sel'skikh shkolakh [Notes about village schools] / S. Rachinsky // Sel'skaia shkola: Sb. statey. – SPb.,1902. – S.24–76.(in Ukrainian)
14. Tikhomirov D. I. Sbornik pravil i program dlya tserkovno-prikhodskikh shkol i shkol gramoty [Selection of rules and programs for parish schools and schools of reading and writing] /D. I. Tikhomirov. – SPb.,1893. – 274 s. (in Russian)

Аннотация. В статье, исходя из главной цели церковноприходских школ – обучение грамоте, учение книжного письма, церковного пения, чтение, воспитание учеников в страхе Божьем со всяческим духовным наказанием, беречь и воспитывать учеников в чистоте и оберегать от разного растления, – определены особенности духовного, морально-эстетического воспитания учеников школ духовного ведомства. На основании анализа публикаций выяснена роль журнала «Церковно-приходская школа» в организации эстетичного воспитания, в частности, рекомендации относительно проведения уроков церковного пения, черчения, рисования. Выяснено, что журнал «Церковно-приходская школа» в определенной мере компенсировал недостаток учебной и методической литературы учителям школ духовного ведомства.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, школы духовного ведомства, церковноприходская школа, журнал «Церковно-приходская школа».

Summary. In the article taking into consideration the aim of parish schools – studying reading and writing, teaching book writing, church singing, reading, training pupils in a fear in front of the God with different kinds of punishment, to take care and bring up pupils in clear and protect from different seduction – the peculiarities of spiritual, moral and esthetic education of pupils of schools of spiritual departments are defined. By means of analyses of publications the role of the magazine “Parish schools” in organization of aesthetic education is exposed in particular recommendations to organize lessons of church singing, drawing and arts. It is elicited that the magazine “Parish schools” in particular compensated the lack of teaching and methodological literature to teachers of schools of ecclesiastical departments.

Key words: aesthetic education, schools of ecclesiastical departments parish school, magazine “Parish schools”.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 2

Упорядники:

проф. **Петренко О.Б.**, доц. **Ціпан Т.С.**

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 29.10.2016 р.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 21,8. Замовлення №476/1. Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
33027, Рівне, вул. С.Бандери, 12; тел.: 0-362-26-48-83

I – 66   **Інноватика у вихованні** : зб. наук. пр. Вип. 2 / упоряд.
О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова,
Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – 304 с.

УДК 37 : 005.591.6

ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016